

Ad kanons vildveje

En personlig og universel historie om eksegetisk liv i kanons vold

Henrik Tronier

1.

I kølvandet på den endelige fastlæggelse af den kristne bibelske kanon på synoden i Hippo i 393 skriver Augustin, biskop samme sted, sit monumentale værk *De Civitate Dei* (413-26/27). Dermed får kanon verdenshistorisk betydning. Og det i en dobbelt forstand.

For det første i den forstand, at kanons rent tekstlige, litterære form her tager form af verdenshistorie. Med kanonsamlingens mere eller mindre kontingent opståede rækkefølge af oprindeligt selvstændige skrifter til en afgrænset tekstlighed fremstår en kompositorisk struktur, der i *De Civitate Dei* bliver støbeform for en forestilling om verdenshistoriens struktur, et særligt *historisk* verdensbillede. Kanons litterære struktur, fra 1 Mosebog gennem de øvrige gammeltestamentlige skrifter, efterfulgt af Det Nye Testamente, samlet i en litterær rækkefølge af genrer, først evangelierne, derefter ApG, videre til brevene og til slut Åb, bliver i Augustins udskrivning transformeret til en særlig forestilling om verdenshistoriens forløb gennem en rækkefølge af historiske faser, der udgør en afgrænset helhed og sammenhængende enhed i form af et kun én gang gennemløbet, retlinjet og målrettet frelseshistorisk forløb: Fra skabelsen og Adam, Kain og Abel over patriarkernes, Israels og profeternes historie, der tilsammen udgør den gammeltestamentlige historiske periode, efterfulgt af en ny historisk fase, der begynder med perioden for Jesus' liv, derefter videre gennem kirkens historie og tusindårsriget frem til den afsluttende, universelle eskatologiske dom og frelse som historiens endemål.

Kanons tekstlige struktur er blevet historiseret til verdensbillede, og i dette udspænder Augustin sin mest centrale hermeneutik: den figurale (eller typologiske) fortolkning. Dens basale skema er en historisering af den tekstlige relation mellem de to pagters *skrifter* i kanonsamlingen til de to pagters *tider*: Kanons litterære opdeling i Det Gamle og Det Nye Testamente, der i sig selv er resultat af en lang og kompliceret historie af kontingente begivenheder og beslutninger i først jødedommen og derefter kristendommen i dens særlige og ikke mindre kompli-

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

cerede forhold til jødedommen, bliver i *De Civitate Deis* typologiske hermeneutik historiseret til overgribende, målrettede frelseshistoriske relationer mellem begivenheder i henholdsvis den gammeltestamentlige tid og den nytestamentlige tid. En tekstfortolkning af indre-kanoniske litterære relationer er gennem historiseringen til verdensbillede blevet til en fortolkning af historiske relationer mellem to verdenshistoriske epoker, og denne typologiske, historiske relation tager form af den kanoniske tekstlige strukturs historisering til det udspændte historiske verdensbilledes horisontale, retlinjede forløb fra begyndelse til fuldendelse: De enkelte begivenheder fra den gammeltestamentlige periode fortolkes som historiske præfigurationer, hvis egentlige, skjulte historiske mening, retning, opfyldelse og mål historisk virkeliggøres og erkendelsesmæssigt åbenbares senere i deres tilsvarende begivenheder i den nytestamentlige periode.

Denne historisering af kanons litterære struktur til både verdensbillede og hermeneutik ligger til grund for Augustins berømte diktum om den hermeneutiske nøgle til på én gang Skriften og historien: Hvad der berettes om i Det gamle Testamente, er intet andet end Det Nye Testamente skjult; og hvad der berettes om i Det Nye Testamente, er intet andet end Det gamle Testamente åbenbart ("Quid est enim quod dicitur testamentum vetus nisi novi occultatio? Et quid est aliud quod dicitur novum nisi veteris revelatio?", XVI,26.)

Denne figurale fortolkningsnøgle giver Augustin programmatisk betydning; han indleder hele den lange fremstilling af det samlede verdenshistoriske forløb (XV-XVIII) med henvisning til denne "forma intellegendi" (XV,2), som ifølge Augustins opfattelse er overleveret med apostolsk autoritet fra Paulus selv ("haec forma intellegendi de apostolica auctoritate descendens locum nobis", XV,2); det underbygger han ved at citere og udlægge Paulus' fortolkning af Hagar, Sara og deres to sønner i Gal 4,21-5,1 (XV,2). Ikke kun er Augustins særlige historiske, dynamiske verdensbillede og hermeneutik resultat af en historisering af kanons tekstlige struktur, men han får dermed også givet den kanonisk autoritet ved at forankre den eksklusivt i et nytestamentligt skrift, i kanonsamlingens skrifter selv, som en særlig og eksklusivt kristen, nytestamentlig indsigt og fortolkningsmåde.

Denne eksklusivitet, knyttet til kanon og den derved definerede kristendom, går igen på andre planer i Augustins historisering af den kanoniske tekststruktur. Foruden den indre tekstlige struktur har kanon som litterært fænomen en ydre struktur i den elementære forstand, at den i sit væsen, sin funktion og sit formål er afgrænsende, ekskluderende; den sætter skel i en absolut forstand mellem "indenfor" – skrifter med autoritet og norm for rettroenhed – og alle andre, ikke-kanoniske skrifter "udenfor". I Augustins historisering går den sidstnævnte

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusculanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

struktur igen i modsætningen mellem de to civitates: Civitas Dei er de udvalgte og frelstes samfund, mens civitas terrena er alle andre, de ikke-frelste, udenfor, i den jordiske verdens samfund af fortabte. Denne modsætning er lige så fundamental i Augustins historiekonstruktion som den målrettede, retlinjede: Modsætningen mellem de to civitates forløber gennem hele verdenshistorien, fra dens begyndelse, tilbage fra det præhistoriske fald blandt englene, til dens afslutning ved verdensdommen. Kanonteksten i sin helhed er blevet et historieværk om verdenshistorien som helhed.

I denne forstand kan man sige, at kanonsamlingens to mest fundamentale tekstlige strukturer, den indre, kompositoriske og den ydre, afgrænsende og ekskluderende, er blevet historiseret til de to mest fundamentale strukturer i den augustinske verdenshistorie: Den første, indre-kanoniske tekststruktur bliver historiserende gjort til Civitas Deis historiske væsen og verdenshistoriske forløb, en væsensbestemmelse for samfundet af de inkluderede, afgrænsede, udvalgte og frelste indenfor, mens den anden historiserende bliver gjort til dette samfunds ekskluderede modsætning til civitas terrena gennem dets verdenshistoriske forløb.

Således er den historiserede indre-kanoniske, kompositoriske struktur i egentlig forstand kun noget, der gælder det ene samfunds, Civitas Deis, væsen. Historiens målrettede, retlinjede bevægelseskarakter, den historiserede indre-kanoniske tekststruktur, er ifølge Augustin resultat af Guds handlinger gennem historien med sine udvalgte og frelste. Civitas Dei bliver i overensstemmelse hermed væsensbestemt i dynamiske, historiske kategorier som et samfund "på vej", på en pilgrimsvej gennem verden mod historiens mål og frelsen: *Civitas Dei peregrinans*. I sig selv og i første omgang er det kun dette samfund, der så at sige bærer den historiserede indre-tekstlige struktur fra kanon som sit væsenstræk, sit historiske væsen. Heroverfor står civitas terrena, der i sig selv er i gentagelsens og mål-løshedens vold.

Denne modsætning udmønter Augustin parallelt i en kulturhistorisk konstruktion mellem de to samfunds forskellige måder at være og tænke på; det udfolder han omfattende i XII. bog af *De Civitate Dei* som indledning til fremstillingen af det verdenshistoriske forløb: Den ikke-kristne, hedenske verden, herunder den hedenske filosofi forstår grundlæggende verden, historien, tiden og menneskelivet som cykliske, evigt gentagne forløb (se særligt XII,14-21). Forståelsen af historien, tiden og mennesket som historisk i form af et én gang gennemløbet, retlinjet, målrettet forløb gennem forskellige faser fra en begyndelse til en afslutning og opfyldelse er givet med Kristus-begivenhedens karakter af en ny og kun én gang stedfundet, aldrig gentaget og dermed i absolut forstand epokeskelsæt-

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

tende begivenhed midt i historien (XII,14). Den kristnes vej og Civitas Deis vej er en *via recta*, i tiden og historien såvel som i forståelsesformen, mens de ikke-kristne går i ring med deres forståelse ("... *viam rectam sequentes, quod nobis est Christus, eo duce ac salvore, a vano et enepto impiorum circuitu iter fidei mentemque avertamus*", XII,21; sml. også XII,18). Som de to verdenshistoriske samfund er i deres modsatte væsener, er de i deres modsatte tankeformer.

I forlængelse heraf ligger Augustins berømte, relativt positive, men dog ekskluderende karakteristik af den hedenske nyplatoniske filosofi, hvis ontologi og begreb om det onde som ikke-væren han anerkender og tilskriver værdi som en indsigt, der havde hjulpet ham ud af manikæismens dualisme: De kender måske nok målet, men de kender ikke *vejen*. Netop vejen, det dynamiske forløb, i verdenshistorien og i det personlige liv, bliver det afgørende og skelsættende mellem kristendom og alt andet.

Vi ser altså, hvordan kanons eksklusivitet er blevet til Civitas Deis historiske eksklusivitet, konstrueret gennem tilskrivning af en historiseret indre-kanonisk tekststruktur, og er blevet til en tilsvarende fortolkningsforms eksklusivitet. Augustins historisering af kanons tekstlige struktur er på denne måde så at sige blevet til både verdenshistorie og idéhistorie.

Så langt har vi indfanget det grundlæggende skema i Augustins bestemmelser af de to civitates så at sige hver for sig i deres indbyrdes modsætningsforhold. Men karakteristisk for Augustins historiekonstruktion er det nu, at han bringer dem sammen i én samlet konstruktion af det verdenshistoriske forløb. Han fører Civitas Deis historie, som han udlæser den af de bibelske, kanoniske skrifter, sammen med civitas terrenas historie, den hedenske verdens politiske storrigter og begivenheder, hvis kronologi han kender fra de græske og romerske historieværker. Resultatet er en synkroniseret kobling mellem dem til én samlet universalhistorisk konstruktion i én samlet struktur (jf. fx overskrifterne til kapitlerne XVIII,2.6.7.8.12.13.19.22.24.25.26.27).

Om end det i sit eget væsen er i gentagelsens og mål-løshedens vold, bliver civitas terrena, hele verden "udenfor", gennem denne kobling inddraget i og omfattet af frelseshistoriens vej og den historiske mening: Det bliver altså også *dets* mening og bærende struktur; men vel at mærke – og det er den afgørende forskel – uden at de selv ved det eller lever efter det og med den afgørende forskel, der svarer til antitesen, at dets karakter af bevægelse mod en afslutning, som det rent strukturelt har fælles med Civitas Dei, er en bevægelse mod dom og fortabelse, ikke frelse og opfyldelse.

Antitesen mellem de to samfund er opretholdt, samtidig med at Augustin får universaliseret det ene samfunds historiske væsen og bevægelse til at gælde ver-

denshistorien *in toto*. Verdenshistorien er ét samlet, retlinjet og målrettet forløb gennem forskellige faser fra begyndelse til afslutning og mål. Hermed bliver den basale antitetiske struktur i Augustins historiekonstruktion, den historiserende projektion af kanontekstens ydre struktur, indlejret i den anden fundamentale struktur, det dynamiske, retlinjede og målrettede historieforløb, den historiserende projektion af kanons indre, kompositoriske tekststruktur, så sidstnævnte bliver universaliseret til hele verdens mest grundlæggende struktur og mening. Udkrystalliseret om kanons kontingent opståede, rent tekstlige struktur kan Augustin således disponere hele sin universelle fremstilling af verdenshistorien som de to civitates' *exortus* (XI-XIV), *excursus* (XV-XVIII) og *finis* (XIX-XXII).

Samspeilet mellem kanondannelse og historiekonstruktion finder ganske vist ikke først sted hos Augustin. Også blandt tidligere kirkefædre – tidligere i kanondannelsens historie – finder man ansatser hertil. Men først hos Augustin, efter afslutningen på kanondannelsens lange, komplicerede og konfliktfyldte historie, sætter kanon sig så magtfuldt igennem i en så monumental og systematisk konstruktion af verdenshistorien, hermeneutikken og selvforståelsen.

Det fører os til den *anden* forstand, hvori kanon har opnået verdenshistorisk betydning gennem *De Civitate Dei*. For det andet gælder nemlig, at et sådan historisk verdensbillede, som Augustin udkrystalliserer omkring kanon, sætter sig igennem med stor formativ kraft videre i den vesterlandske kulturhistorie. I *sektulariserede* former går det igen som en basal tankefigur i oplysningstidens, romantikkens og modernitetens konstruktion af mening i forskellige forestillinger om verden, historien og mennesket som *udviklingsforløb*.

Forstærket af splittelsen mellem natur- og humanvidenskaberne – med forudsætninger tilbage til subjekt-objekt dikotomien hos Descartes, der bliver naturvidenskabernes grundlæggende fortolkningsskema – bliver de videnskaber, der har mennesket og kulturen som sin interesse, pointeret *historiske* videnskaber. Tiden, historien, tidslighed og historicitet, bliver de basale kategorier. Det 20. århundredes moderne humanistiske videnskaber har netop været karakteristiske ved en teoretisk konstruktion af mening i udviklingsforløb, både når det gælder verdens- og kulturhistorien (jf. fx Marx og Weber) og individhistorien (fx Freud). Som meningsbegreb struktureres en givet mangfoldighed af forskelligartede og modsatte fænomener her teoretisk ved at blive ordnet som en enstregen, retlinjet rækkefølge af forskellige, sammenhængende faser, der i udviklingskategorien sammenholdes som ét samlet hele af mening – i verdenshistorien, samfundshistorien, kulturhistorien og menneskelivet, alt efter hvilken af de humanistiske videnskabsgrene, der er tale om. Som bekendt gælder dette helt tilsvarende modernitetens historisk-kritiske bibelesgese.

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

I post-modernitetens forskellige teoridannelser inden for de humanistiske videnskaber ændres dette; der sker et skifte fra tid til rum som grundlæggende struktur for konstruktionen af mening. Men det må jeg her lade ligge og blot nøjes med den pointe, at kanon ikke blot i sit litterære *indhold*, historierne og figurerne, er "the Great Code" (N. Frye) til den vesterlandske *litteratur*, den æstetiske kultur; den har også som en tekstlig, kompositorisk struktur, der om noget er resultat af kontingente, historiske begivenheder, stridigheder, magtudfoldelser og beslutninger, sat sig igennem i sekulariseret form i modernitetens videnskabelige teorier og meningsbegreb.

Inden jeg om lidt kommer til min egen – og den nytestamentlige eksegeses – historie i kanons vold, blot en sidste ting om kanons rolle hos Augustin. For også den antydede sammenhæng inden for modernitetens videnskabelige paradigmer mellem verdenshistoriske og individhistoriske teorier, er – for nu at tale augustinsk – præ-figureret hos Augustin i en religiøs og teologisk form.

Fremstillingen af det verdenshistoriske forløb i *De Civitate Dei* XI-XXII er helt fra begyndelsen sammenvævet med en fremstilling af menneskets væsen med den pointe, at de er af samme historiske karakter. I *Confessiones* og *De Civitate Dei* væver Augustin menneskelivet og sin egen personlige historie, den "lille" historie, sammen med verdenshistorien, den "store" historie, som den er udspændt og fortælles gennem den bibelske kanon. Ikke som udtryk for storhedsvanvid, men i overbevisning om sit eget personlige livsforløb som paradigmatiske udtryk for den universelle frelseshistories forløb, der som *Civitas Deis* forløb er de frelste sjæles vej mod frelsen. Verdenshistoriens struktur afspejles i menneskelivets historicitet. I den forstand kan man sige, at det kristne menneskelivs vej og Augustins livsvej er kanons vej, den historisk udfoldede, fremadrettede vej mod frelsen, som kanon udspænder for verden, historien og menneskelivet gennem Augustins historiserende udkrystallisering af kanons tekstlige struktur. Heri forstår Augustin meningen med sin personlige historie.

2.

Når jeg begynder med Augustin, er det ikke kun sagligt begrundet i hans centrale rolle som udkrystalliseringssted for kanons verdenshistoriske betydning. Det skyldes også, at min egen historie begynder med ham. Ikke mit private livs historie, naturligvis, men mit eksegetiske livs historie gennem et langvarigt projekt, som på sin egen måde også har været ad kanons vej, men – som det nu er gået op for mig – i form af en vildevej; kanons tekstlige struktur og dens indflydelse gennem Augustins teologiske konstruktioner og modernitetens tankefigurer har vir-

ket bagom ryggen på mig og ført mig ind i en læsning af de paulinske tekster, der gik skævt af deres mest fundamentale tankestrukturer og forestillinger.

Når jeg tillader mig at fortælle denne historie her – og således upassende at kredse om mig selv – skyldes det for det første, at jeg – ligesom Augustin, men med et ganske andet fortegn – nu kan se min historie ad kanons vej som paradigmatiske udtryk for en meget mere universel historie: om den nytestamentlige eksegeses udbredte tankefigurer og fortolkningsstrategier. Her vil man igen og igen hos nytestamentlige fortolkere konstatere, at de trods den historiske kritiks bestræbelse på at læse de nytestamentlige tekster i deres egen, oprindelige historiske kontekst og ikke i den nu foreliggende kanoniske kontekst, alligevel bliver styret af et perspektiv, der er blevet bestemt af kanons tekstlige struktur og Augustins herfra udkrystalliserede teologiske, historiske og kulturhistoriske konstruktioner.

For det andet tillader jeg mig i netop dette binds sammenhæng at kredse om min egen eksegetiske historie, fordi den også er min historie med Mogens. Mogens, som jeg har kendt siden studietiden (*min* studietid, altså!), hvor han var min vejleder, har fulgt mit projekt gennem årene med en interesse, støtte og opmuntring, som har betydet mere for mig, end han selv aner. Heraf har der udviklet sig et venskab, som jeg er Mogens meget taknemmelig for.

Som sagt: Mit eksegetiske livs historie begyndte med Augustin. I studietiden skrev jeg speciale om netop *De Civitate Dei*. Herfra kom interessen for Paulus. Augustin leverede så at sige perspektiv til formulering af et eksegetisk projekt om Paulus. Tesen var, at grundstrukturen i Paulus' teologi og fortolkningsaktivitet er den særlige typologiske fortolkning med grundlag i forestillingen om Kristus-begivenhedens karakter af én gang stedfundet, skelsættende begivenhed midt i historien, og at denne typologiske tankefigur er udtryk for en særlig historisk bevidsthed og et historisk verdensbillede, der betyder et idéhistorisk gennembrud til en ny forståelse af verdens og menneskets historicitet.

Tesens teoretiske, filosofiske grundlag var Heideggers eksistentialontologi i *Sein und Zeit* (Heidegger 1927). Andetsteds kunne jeg da også hos Heidegger læse, at netop Paulus for første gang formulerer gennembruddet til en egentlig historisk erfaring. Og i forlængelse heraf kunne jeg i Bultmanns *Geschichte und Eschatologie* (Bultmann 1958), der gennemgår historieforståelserne og selvforståelserne gennem verdens- og idéhistorien fra oldtid til nutid, læse, at der hos Paulus og den tidligste kristendom sker et gennembrud til et historisk-eskatologisk verdensbillede, som er udtryk for en forståelse af eksistensens historicitet, der er unik i forhold til alle de forudgående og samtidige verdensbilleder og selvforståelser (dog var der hverken hos Heidegger eller Bultmann nogen interesse

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

for den typologiske fortolkning i denne sammenhæng). Endvidere kunne jeg hos Cullmann – der ganske vist beskyldte Bultmanns afmytologiserede historie- og frelsesbegreb for at være en moderne idé – læse, at de nytestamentlige forfatters frelseshistoriske forestilling var unik. Cullmanns fremstilling af denne i form af et målrettet forløb fra begyndelse gennem fortid, midte og nutid frem mod den eskatologiske frelse lignede til forveksling Augustins. (Som jeg skal vende tilbage til, kan man også finde dette i mere aktuelle Paulus-tolkninger.) Så jeg havde solidt fodfæste til at udkaste projektets tese.

Det blev imidlertid historien om en tese, der langsomt og snigende blev destabiliseret indefra og undermineret for til slut pludselig at falde sammen, blive vendt op og ned og slå om i sin modsætning: *Paul in Space*. I det lys kan jeg nu se, at kanon og dens gennemslagskraft fra Augustin til den moderne eksegesi havde spillet mig et puds.

Fra begyndelsen – og fastholdt helt frem til tesens endelige sammenbrud – fandt jeg det mest utvetydige og åbenlyse udtryk for Paulus' på én gang typologiske fortolkningsaktivitet og unikke historieopfattelse i 2 Kor 3 (Tronier 1993). Termen *typos* optræder ganske vist ikke her. Men på én gang modstiller og sammenkæder Paulus her den gamle pagt og den nye pagt, Moses som tjener for den gamle pagt og sig selv som tjener for den nye pagt, i en særlig historisk relation, hvor herligheden ved den gamle pagt og Moses typologisk præ-figurerer Kristus som den nye pagts og Paulus' herlighed. Altså netop en historisk udspændt pagtsrelation, der svarer til Augustins tolkning af forholdet mellem den bibelske kanons to skriftdele som et særligt forhold mellem to faser i frelseshistorien.

Augustin førte som sagt selv den figurale, typologiske "forma intellegendi" tilbage til Paulus i Gal 4,21-31. Det var derfor et oplagt sted at begynde. Men allerede her begyndte problemerne. Det gik ret tidligt op for mig, at Gal 4,21-31 slet ikke kunne bære tyngden af *De Civitate Deis* monumentale frelseshistoriske konstruktion, ja, værre endnu: at Gal 4,21-31 slet ikke var en sådan typologisk fortolkning – heller ikke en blanding af allegori og typologi, som det ofte hævdes i kommentarer til Galaterbrevet – men helt igennem var, hvad Paulus faktisk også eksplicit siger, det er: allegorisk fortolkning (Gal 4,24). Den bærende konstruktion viste sig at være spatial i form af et kosmologisk grundskema fra en apokalyptisk himmel-jord dualisme, hvori de historiske begivenheders to betydningsniveauer bliver udspændt og indlagt på en sådan måde, at de historiske begivenheder i både fortid og nutid kan fortolkes som vertikale aftryk af en sådan kosmologisk struktur. Dette kom til at stå desto klarere, da jeg flyttede det eksegetiske blik uden for den indre-kanoniske sammenhæng, som det augustinske perspektiv i udgangspunktet havde sat mig i, og sammenlignede med den samti-

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

dige jødiske filosof, mellemplatoniker og bibelekseget Filon. Det viste sig, at Paulus' fortolkning i Gal 4,21-31 er i detaljeret overensstemmelse med både strukturen, fortolkningsgangen og de enkelte led i en fortolkning af de selv samme bibelfigurer hos Filon (Tronier 1998). Hos Paulus er der tale om nogle karakteristiske forskydninger, men ikke i retning af særlige historiske relationer, men i retning af en særlig apokalyptisk radikaliseret rumliggørelse af allegoresens to niveauer i forhold til Filons mellemplatoniske ontologiske dualitet. Hermed kan Paulus foretage en radikal værdiomtolkning af den jødiske etnicitet i forhold til Filons fortolkning.

Da Augustin netop havde henvist til Gal 4,21-31, var dette naturligvis en lidt foruroligende erfaring. Men Galaterbrevet var jo på den anden side et tidligt skrift og også et polemisk brev – mon ikke Paulus' tolkning havde forudsætninger i modstandernes fortolkninger, tvunget af omstændighederne? Og hvad der var væsentligst: Ordet *typos* optrådte heller ikke i denne fortolkning. Så langt, så godt: Støjen var ikke værre, end at anomalien stadig kunne opsuges i tesens overordnede paradigme og meningsramme.

Men lettelsen var kortvarig. For i 1 Kor 10 optræder ordet *typoi* explicit, og det sker i forbindelse med en decideret historiefortolkning, hvor israelitterne i ørkenvandringstiden sættes i relation til de Kristus-troende netop ved brug af ordet *typoi* (jf. 1 Kor 10,6.11). Men det stod efterhånden mere og mere klart, at ordet her har sin gængse, samtidige betydning af (advarende) eksempler, og at den relation, Paulus her udspænder mellem de fortidige israelitter og nutidige Kristus-troende, var indfattet i en grundliggende allegorisk fortolkning, der stod i præcis og detaljeret sammenhæng, igen, med Filons fortolkning af klippen og mannaen inden for en mellemplatonisk ontologisk allegorese, igen blot med den typiske apokalyptiske radikaliseret af det vertikale forhold mellem de to planer i allegoresen (Tronier 1994). Og hvad værre var: Adam-Kristus relationen, som skulle være den typologiske relation *par excellence*, dukker op senere i samme brev (1 Kor 15), men viste sig at være spændt ud i præcis den samme spatiale, kosmologiske struktur, som bærer logikken i hans allegorese, og her, ligesom hos Filon, i videre sammenhæng med en epistemologi og antropologi, der også kan tolkes som en særlig apokalyptisk radikaliseret af Filons mellemplatonisme.

En eksklusiv konstruktion af mening i særlige historiske, typologiske relationer var det altså småt med i disse to breve! Hvordan skulle jeg få mening i dette, når 2 Kor 3 nu så åbenlyst rummede en typologisk konstruktion?

Jeg greb her til en løsning, som jeg nu – retrospektivt – kan se også var styret af kanons vej og magtfulde virke, om end i en mere indirekte og sekulariseret form end dens direkte og massive virke i retning af at få mig til at læse typolo-

gisk frelseshistorie hos Paulus: Jeg greb til *udviklingsforløbet* som en forklaringsmodel. Det kunne skabe sammenhæng i dette modsatrettede materiale i form af et samlet, enstrengt forløb, hvor det sidste led – afslutningen som udviklingens fuldbyrdelse – kunne være privilegeret i den samlede tolkning, idet det forudgående kan tolkes som forhistorie til det sidste og dermed blive opslugt i dets mening: Galaterbrevet og 1 Korintherbrev var tidligere end 2 Korintherbrev. Paulus havde undervejs udviklet sig frem til et gennembrud til den særlige typologiske, historiske fortolkning! Lige dér, mellem 1 og 2 Korintherbrev, sker et idéhistorisk gennembrud af verdenshistoriske dimensioner, et gennembrud til en særlig fortolkning, som oven i købet kan løse en række af de problemer omkring loven, som han kæmper med i fx Galaterbrevet. I indledningen til Tronier 1994 om 1 Korintherbrev kunne jeg således slå fast, at denne bog ikke tegnede det fulde billede af den paulinske forestillingsverden, men kun et forstadium i dets udvikling.

Også i dette grundlæggende greb til løsning af det paulinske materiales modsætninger kunne jeg finde solidt fodfæste i den nytestamentlige eksegese, hvilket ikke er overraskende i betragtning af udviklingsbegrebets betydning i modernitetens måde at konstruere mening på. Bl.a. Drane 1975 og Hübner 1978 er kendte eksempler på sådanne (ganske vist meget forskellige!) udviklingstester, men også for nylig har E.P. Sanders i en forelæsning på Afdeling for Bibelsk Eksegese med titlen "Did Paul's Theology Develop?" fastholdt et bekræftende svar. Ikke kun førte kanon mig ad vildveje ved at levere perspektivet til min grundlæggende tese, men på subtil og indirekte måde satte den sig altså også igennem i min måde at få mening i den erfarede mislyd, så tesen stadig kunne opretholdes, og 2 Kor 3 blive et desto mere overvældende gennembrud af – kanon i Paulus.

Således gik der nu en rum tid med at udvikle fortolkningen af den rumlige fase i Paulus' teologi ...

Men gennem dette arbejde kom det efterhånden også til at stå klart, at hele teksten *rundt om* 2 Kor 3 er gennemsyret af de samme spatiale, apokalyptisk radikaliserede mellemlatoniske strukturer som i de foregående breve. Nuvel, det verdenshistoriske gennembrud skete altså *her*, midt i teksten selv, i bruddet mellem 2 Kor 3 og dets kontekst! ... Indtil en dag – efter en lang periode med studier i dette kapitel og dets forhold til samtidige tekster – det lige pludselig, så at sige i et glimt, stod klart, at 2 Kor 3 ikke er organiseret i et sådan typologisk, historisk skema af frelseshistorisk sammenhæng; det stod klart, at det er en helt igennem allegorisk fortolkning, der systematisk indgår i brevets samlede udfoldelse af en særlig filosofisk sammenhæng af spatialt udspændte kosmologiske, antropologiske og epistemologiske dualiteter, der har en parallel i det filosofiske

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

grundlag for Filons allegoriske skriftfortolkninger, men igen med de særlige apokalyptiske radikaliseringer, der bærer Paulus' altdominerende anliggende igennem: den radikale værdiomtolkning i Kristus af sociale og etniske markører (Tronier 2002).

Dermed var den oprindelige tese brudt sammen og slået om i sin modsætning: *Paul in Space*, og Paulus i tæt dialog med sin samtidige hellenistiske filosofis mellemplatonisme. Siden da har jeg arbejdet med at konsolidere dette billede. Det skal jeg ikke uddybe her, men vende tilbage til nogle overvejelser over, hvordan kanon kan sætte sig igennem med en sådan vildledende magt i min eksegetiske historie, der som sagt blot er et paradigmatisk udtryk for en mere universel historie i nytestamentlig eksegese.

3.

Geert Hallböck har med sædvanlig klarhed beskrevet de hermeneutiske konsekvenser af kanondannelsen ved at sammenligne med forholdet mellem de enkelte ord og den samlede mening i en sætning: Der er på én gang tale om en betydningsmæssig indskrænkning og en udvidelse. De enkelte ord rummer hver for sig en række betydningsmuligheder, der imidlertid bliver indskrænket til en enkelt eller nogle få, når det sættes sammen med andre ord til en sætningshelhed. Omvendt rummer sætningen som helhed en betydning, som ligger ud over det enkelte ord, en betydningsudvidelse. Det tilsvarende sker med sætninger, når de føjes sammen til hele tekster. Og med tekster, når de føjes sammen til en helhed, fx kanon (Hallböck 2005).

Denne generelle model kan bruges som afsæt for at belyse, hvad der er sket i min og andre nytestamentlige eksegeters historie ad kanons vildveje. "Mer-betydning": Den samlede kanoniske skriftsamling, som Paulus-brevene selv er en del af, udspænder en struktur og litterær helhed, som hos Augustin bliver til verdensbillede og typologisk historiefortolkning. Men dette udgør en "mer-betydning", som ikke findes i den enkelte del selv, *in casu* Paulus' breve, men som ikke desto mindre bliver indlæst i delen selv netop som led i denne eksklusive helhed og dermed bliver gjort til delens egen, eksklusive betydning og mening. "Indskrænkning": Hvad der i samme greb skæres væk fra det enkelte leds selvstændige vifte af betydninger, *in casu* i Paulus' breve, er hele den samtidige hellenistiske kulturs og filosofis tankeformer, som netop i sammenhæng med kanon som helhed bliver ekskluderet som noget andet, "udenfor". Det var lige præcis den mekanisme i kanons virke, Augustin udkrystalliserede i sin både verdens-, kultur- og idéhistoriske konstruktion af forholdet mellem kristendommen tilbage fra Paulus og hele den omgivende kultur. Og herfra har kanon fortsat sit magtful-

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 15

Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status

red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche and Henrik Tronier

ISBN 978-87-635-0477-5 (print) 978-87-635-4440-5 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2006 (ebook 2016)

www.mtp.dk

de virke i den nytestamentlige eksegeses stadig udbredte konstruktion af en modsætning mellem de kristne tekster og den hellenistiske kultur, hvor en historisk, dynamisk tankeform og et tilsvarende verdensbillede stilles over for et metafysisisk, statisk verdensbillede og en tilsvarende filosofisk tankeform.

Gennem kanonsamlingens struktur etableres en ”mer-betydning”, som får eksegeter til at se et unikt frelseshistorisk skema hos Paulus, som faktisk ikke *er* der, mens de omvendt ekskluderer en række hellenistiske, filosofiske tankeformer, som faktisk *er* der. I denne kombinerede indlæsning og eksklusion sætter kanon – dens indre og ydre tekstlige og litterære struktur – sig magtfuldt igennem som eksegetisk perspektiv i en konstruktion af modsætninger, som allerede Augustin udkrystalliserede af kanons tekstlige struktur og afgrænsning og førte tilbage til Paulus selv.

Dette magtfulde virke sætter sig også igennem i dagens eksegesis. Hos fx Dunn, der er en hovedfigur i det såkaldte ”nye Paulus-billede”, kan man finde en (illustreret!) fremstilling af den paulinske teologis frelseshistoriske grundskema, der til forveksling ligner Augustins, og i noteapparatet udtrykker Dunn sin store gæld til Cullmann (Dunn 1998:461-72). Hvad angår det typologiske grundskemas indre-bibelske, frelseshistoriske struktur, kan man se det gå igen i den aktuelle eksegesis som relationer af ”intertekstualitet” i litteraturvidenskabeligt orienterede Paulus-læsninger (bl.a. Hays 1989; Hafemann 1995); de ser Paulus’ frelseshistoriske forestillinger genereret i en direkte fortolkningsrelation tilbage til Det Gamle Testamente i form af indre-kanoniske ”ekko”-relationer, der opstår som noget helt andet end – og uafhængigt af – den samtidige hellenistiske kulturs fx allegoriske fortolkningsformer og filosofiske tankefigurer.

Meget tyder på, at den basale frelseshistoriske forestilling og fortolkningsfigur, som mange nytestamentlige eksegeter i en lang teologisk og kirkelig tradition tilbage fra kirkefædrene gør til det afgørende og eksklusive ved den kristne og nytestamentlige forståelse, givet med troen på Kristusbegivenhedens historiske betydning, ikke er at finde i de tidligste nytestamentlige, kanoniske skrifter selv – om overhovedet i et eneste (Lukas kommer vel nærmest)! – men snarere er et senere resultat af kanondannelsen som litterært fænomen. Kristendommens afgørende betydning i den vesterlandske kulturs verdensbillede og basale tankefigurer synes banet ad den vej, kanon udspændte. Skal den nytestamentlige eksegesis af fx Paulus’ breve derfor undgå at blive ført ad kanons vildveje – og jeg ved her af egen erfaring, hvad jeg taler om! – må man fjerne de skyklapper, der er resultat af kanons magtfulde virke i på én gang indskrænkning og udvidelse af den læste mening. Interesserer man sig derimod for kristendommens historie fra

kirkefædrene videre gennem den teologiske tradition og eksegesens historie, kan man næppe give kanon for meget opmærksomhed.

Litteratur

- Augustin, *De Civitate Dei* er læst og citeret efter den latinske tekst med engelsk paralleloversættelse af G.E. McCracken *et al.* 1957-72, *The City of God against the pagans*, Loeb classical library 411-417, London & Cambridge, Mass.
- Bultmann, R. 1958, *Geschichte und Eschatologie*, Tübingen: J.C.B Mohr.
- Cullmann, O. 1962, *Christus und die Zeit. Die urchristliche Zeit- und Geschichtsauffassung*, Zürich: EVZ-Verlag.
- Drane, J.W. 1975, *Paul – Libertine or Legalist?*, London.
- Dunn, J.D.G. 1998, *The Theology of Paul the Apostle*, Edinburgh: T&T Clark.
- Hafemann, S.J. 1995, *Paul, Moses, and the History of Israel*, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 81, Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Hallbäck, G. 2005, Kanon mellem afgrænsning og mangfoldighed, in: Davidsen, O. (ed.), *Litteraturen og det hellige*, Acta Jutlandica LXXX:1, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 376-384.
- Hays, R.B. 1989, *Echoes of Scripture in the Letters of Paul*, New Haven & London: Yale University Press.
- Heidegger, M. 1927, *Sein und Zeit*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Hübner, H. 1978, *Das Gesetz bei Paulus*, Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments 119, Göttingen.
- McDonald, L.M. & J.A. Sanders (eds.) 2002, *The Canon Debate*, Peabody: Hendrickson.
- Tronier, H. 1993, Virkeligheden som fortolkningsresultat – om hermeneutikken hos Filon og Paulus, in: Müller, M. & J. Strange (eds.), *Det gamle Testamente i jødedom og kristendom*, Forum for Bibelsk Eksegese 4, København: Museum Tusculanum, 151-182.
- Tronier, H. 1994, *Transcendens og transformation i Første Korintherbrev*, Tekst & Tolkning 10, København: Akademisk Forlag.
- Tronier, H. 1998, Allegorese og universalisme – erkendelse som gruppemarkør hos Filon og Paulus, in: Lemche, N.P. & H. Tronier (eds.), *Emicitet i Bibelen*, Forum for Bibelsk Eksegese 9, København: Museum Tusculanum, 67-107.
- Tronier, H. 2002, Lidelse og status i Paulus' apostolske selvscenesættelse (2 Kor 2,14-7,4), in: Ejrnæs, B. & L. Fatum (eds.), *Lidelsens former og figurer*, Forum for Bibelsk Eksegese 12, København: Museum Tusculanum, 188-215.